

ANNA RADZIK

ZE STUDIÓW NAD ROSYJSKĄ FRAZEOLOGIĄ BIBLIJNĄ

Biblia jest dziełem o unikalnym i uniwersalnym znaczeniu w rozwoju kultury światowej. Nie sposób ogarnąć roli kulturotwórczej, jaką odegrały – zwłaszcza w myśli europejskiej – kolejne próby odczytania Biblii. Ze swym autorytetem księgi świętej, pięknem języka, bogactwem postaci i zdarzeń, głębią medytacji filozoficznych, elementami historii, folkloru i mitu nie tylko narzuciła Biblia konkretny, całościowy sposób interpretowania człowieka i historii, ale nieodwracalnie wkroczyła w sferę języka wielu narodów. Od II w. n.e., kiedy to zaczęto przekładać Biblię na języki narodowe (m.in. syryjski, koptyjski, ormiański, łaciński), do czasów współczesnych osiągnęła ona imponującą liczbę przekładów, której nie doczekała się żadna inna księga – tłumaczono ją na około 1200 języków i narzeczy. Na owych językach kręgu oddziaływania kultury chrześcijańskiej określone piętno wycisnęła tradycja lektury tej księgi: obcowanie z tekstem związane z praktykami religijnymi, interpretowanie materiału biblijnego w sferze teologii i filozofii, w literaturze zaś podejmowanie pewnych wątków, motywów i obrazów z Biblii czy tworzenie stylizacji biblijnych¹.

Śladem obcowania wielu języków z Biblią jest obecność w nich imion i nazw, które zyskały wartość symboliczną, obrazowych zwrotów, które wzbogaciły zasób frazeologii tych języków, a także pochodzące z Biblii wiernie odtwarzane przysłowia, maksymy, sentencje. Bogactwo frazeologii i paremiologii pochodzenia biblijnego jest bez wątpienia związane ze specyfiką języka samej Biblii, która nasyczona jest właśnie zwrotami frazeologicznymi i przysłowiami. O tym aspekcie języka Biblii pisze m.in. A. Jirku², podając słowa Samsona zwracającego się do Filistynów: **если бы вы не орали на моей телице, то не отгадали бы моей**

---

¹ Por. *Inspiracje religijne w literaturze*. Pod red. A. Merdas RSCJ. Warszawa 1983.

² *Die Welt der Bibel*. Stuttgart 1957.

загадки (Суд. 14, 18)³ jako przykład fragmentu Biblii, który można zrozumieć jedynie wtedy, gdy zna się idiomatyzmy języka oryginału. Nie wszystkie bowiem frazemy występujące w tekście Biblii, a pochodzące z języków oryginału, tj. hebrajskiego, aramejskiego i greckiego, utrwaliły się w językach, na które Biblia była tłumaczona, większość z nich natomiast – zazwyczaj z szacunku dla wszelkiego słowa zapisanego w tej księdze – tłumaczona była dosłownie. W wielu wypadkach zatem czytelnik Biblii staje w obliczu zagadki językowej, którą rozwiązać może jedynie komentarz tekstu – tak będzie z pewnością w przypadku starotestamentowych: **Ибо дошли младенцы до отверствия утробы матерей, а силы нет родить** (4 Дар. 19, 3) jako wyrażenia oznaczającego sytuację bez wyjścia, czy **я [...] бил себя по бёдрам** (Иер. 31, 19) – sformułowania, którego osnową jest gest żalu i pokuty. W związku z powyższym nasuwa się stwierdzenie, że frazeologia biblijna (rozumiana tu jako zbiór jednostek frazeologicznych, nie zaś nauka o nich) może zostać wpisana w schemat wielopłaszczyznowy. Pierwszą płaszczyznę stanowiłyby w nim frazemy zastosowane przez autorów Pisma św., istniejące w językach, którymi się posługiwali⁴. W odniesieniu do języków, na jakie tłumaczono Biblię, interesujące byłoby stwierdzenie, które z nich w "nowym" języku zyskały rangę frazemów, czyli zostały zapożyczone przez język tłumaczenia. Drugą płaszczyznę stanowiłyby metaforyczne określenia biblijne stworzone przez bezpośrednio piszących księgi oraz takie, które pod wpływem Biblii stały się frazemami w innych językach (bądź w języku oryginału). Trzecią – występujące w językach kręgu judaistyczno-chrześcijańskiego zwroty zawdzięczające swe istnienie bezpośrednio tekstowi biblijnemu, sformułowania zaczerpnięte wprost z Biblii, mimo iż ich komponenty realizują w niej swoje dosłowne znaczenia. Ostatnią – frazemy pochodzenia biblijnego odwołujące się jedynie do treści czy specyficznych sformułowań biblijnych. Niezależnie od tego, do którego ogniwa schematu należałoby je odnieść, poprzez owe zwroty istniejące bądź w samej Biblii, bądź poza nią, wkroczył do wielu języków świat kultury semickiej – kryje się w nich historia, a w szczególności dzieje Izraela, obyczajowość, sposób myślenia i życia, rzeczywistość socjologiczna, geograficzna i biologiczna tamtego czasu i terytorium.

³ Ponieważ przedmiotem analizy są rosyjskie frazemy biblijne, wszystkie cytaty z Pisma św., a także skróty nazw poszczególnych utworów biblijnych podawane są w języku rosyjskim.

⁴ Pod tym względem analizuje zwroty, którym odpowiadają współczesne frazemy rosyjskie **нести крест, соль земли, сучок в глазу замечать** A. Meyer (*Jesu Muttersprache. Das galiläische Aramäisch in seiner Bedeutung für die Erklärung der Reden Jesu*. Leipzig 1896), udowadniając, że już wówczas utrwalone były w aramejskim jako zwroty utarte i reprodukowane.

Utrwalone w różnych językach zwroty frazeologiczne pochodzące z Biblii wywoływały zrozumiałe zainteresowanie językoznawców ze względu na specyfikę źródła oraz na znaczny udział we frazeologii tych języków. Tak np. w r. 1864 językoznawca niemiecki G. Büchmann wydał zbiór znanych powszechnie cytatów i wyrażań których źródło literackie mogło zostać dokładnie ustalone⁵. Listę 1900 (w trzynastym, ostatnim przez samego Büchmanna redagowanym wydaniu zbioru) cytatów pisarzy świata, cytatów wypowiedzi postaci historycznych, cytatów z mitologii i bajek ludowych otwiera właśnie grupa zwrotów biblijnych, których występuje tu około 450. Ich pokaźną liczbę oraz poczesne miejsce w zbiorze tłumaczy autor znaczeniem źródła: "[...] da die Bibel unter allen Büchern der Erde das bekannteste ist, so sind die Sprachen mit volkstümlichen Ausdrücken aus ihr reichlich getränkt". Podobne słowa poprzedzają specjalny dodatek w *English idioms and how to use them* W. McMordiego⁶ poświęcony angielskim frazom pochodzącym z Biblii zawiera on 75 frazemów biblijnych i 67 nazw biblijnych. W niektórych słownikach określa się dokładnie frazemy pochodzące z Biblii, podając miejsce ich występowania w tekście Pisma św.⁷

Wśród polskich opracowań frazomom i przysłowiom pochodzącym z Biblii poświęca osobny rozdział J. S. Bystron w swych *Przysłowia polskie*⁸, podkreślając jednak, że przedstawiony przez niego materiał nie może pretendować do miana pełnego obrazu frazemów i paremiów, których istnienie zawdzięcza nasz język Biblii.

W zwroty zaczerpnięte z Biblii lub na jej bazie ukute obfituje również język rosyjski, co nie może dziwić, jeśli uwzględnić dziesięciowiekową prawie obecność tej księgi na gruncie wschodniosłowiańskim. W rosyjskich zbiorach frazeologizmów nie spotykamy co prawda żadnego, w którym zgrupowane byłyby one – jak w powyższych pracach – na zasadzie kryterium genetycznego, jednakże w dawniejszych i nawszych słownikach języka rosyjskiego, a szczególnie w zbiorze Mi-

⁵ G. B ü c h m a n n. *Geflügelte Worte und Zitatenschatz*. Berlin 1900.

⁶ London 1972: "Apart altogether from its sacred character, the Bible is the grandest book that the world has ever produced for feeding the intelligence, the conscience, the taste, the imagination of the young [...] of style or rather many of styles, it speaks in a language at once pure, rich and strong, at once popular and classical, and presents for the formation of our vocabulary an inexhaustible well of English undefiled".

⁷ Na przykład *Der kleine Waring. Wörterbuch der deutschen*. München 1978.

⁸ *Przysłowia polskie*. Kraków 1933 s. 87. Podobnie jak Bystron, stwierdzający konieczność pełnego zestawienia frazemów pochodzących z Biblii, o potrzebie oddzielnego zebrania i historycznego skomentowania na szerszym tle europejskiej frazeologii i paremiologii zwrotów frazeologicznych i paremiów, których podstawą jest onomastyka biblijna, pisze S. Rospond (*O frazeologii nazewnictwa*. "Prace Filologiczne" 25:1974 s. 469-476).

chelsona *Русская мысль и речь. Своё и чужое*⁹, słowniku frazeologicznym pod red. Mołotkowa¹⁰, a także w zbiorze Aszukinów *Крылатые слова*¹¹ występuje wiele frazemów pochodzących z Biblii. Na frazemy rosyjskie pochodzenia biblijnego natrafiamy ponadto w licznych opracowaniach frazeologicznych jako na ilustracje teoretycznych rozważań z zakresu tej dziedziny językoznawstwa. Badacze szacują liczbę tych frazemów w języku rosyjskim na blisko 500 jednostek. W dwóch najbardziej reprezentatywnych dla współczesnej frazeologii zbiorach, wspomnianym już zbiorze Mołotkowa i zbiorze Aszukinów, które stanowią bazę materiałową niniejszych rozważań, można stwierdzić występowanie 338 jednostek pochodzenia biblijnego. Jeżeli potraktować jako frazem – jak przyjęto w tej pracy – związek wyrazów o strukturze niepredykatywnej oraz taki twór predykatywny, który pod względem funkcjonalnym jest równoważny związkowi wyrazów jako jednostce nominacji (takie stanowisko zajmują m.in. W. Winogradow¹², A. Mołotkow¹³, A. Babkin¹⁴, N. Amosowa¹⁵), to paremiologia biblijna odnotowana w zbiorze Aszukinów – 147 przysłów, aforyzmów i sentencji biblijnych, a także 7 zleksykalizowanych nazw własnych – musi pozostać poza obrębem niniejszych badań. Natomiast cały materiał zawarty w słowniku frazeologicznym (94 jednostki, z czego 63 wspólne z pierwszym źródłem) odpowiada przyjętemu założeniu.

Zadania, jakie postawić można wobec tego materiału frazeologicznego, wynikają ze specyficznego charakteru źródła oraz wyjątkowej w badaniach frazeologicznych możliwości konfrontacji współczesnego materiału frazeologicznego z jego prawzorem. Do tak postawionych zadań należą m.in.: topologiczna analiza frazemów biblijnych, czyli badanie rozkładu ich fragmentów źródłowych w tekście Pisma św., określanie charakteru frazemów w stosunku do fragmentów

---

⁹ М. И. Михельсон. *Русская мысль и речь. Своё и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний*. Санкт Петербург 1912.

¹⁰ Л. А. Войнова, Л. А. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров. *Фразеологический словарь русского языка*. Москва 1978.

¹¹ Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. *Крылатые слова. Литературные цитаты, образные выражения*. Москва 1960.

¹² В. В. Виноградов. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва 1947.

¹³ А. И. Молотков. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград 1977.

¹⁴ *Проблемы фразеологии*. Исследования и материалы под ред. А. М. Бабкина. Москва–Ленинград 1964.

¹⁵ Н. Н. Амосова. *Современное состояние и перспективы фразеологии*. "Вопросы языкознания" 1966 nr 3.

źródłowych czy wreszcie charakterystyka procesów derywacyjnych w obrębie metafor biblijnych, będących frazami współczesnego języka rosyjskiego.

Analiza topologiczna fragmentów źródłowych współczesnych frazemów biblijnych w języku rosyjskim pozwala stwierdzić, iż fragmenty te występują w 31 księgach Starego Testamentu (na 39 umieszczonych w rosyjskim wydaniu specjalnym) oraz w 21 (na 27) pismach Nowego Testamentu. Należy przy tym zaznaczyć, że 45% badanego materiału stanowią frazemy, którym odpowiada w tekście Pisma św. wyłącznie jeden fragment źródłowy. Dla pozostałych 100 zwrotów źródło ich umiejscowić można w kilku – średnio 4 miejscach Pisma św. (odpowiada im 417 kontekstów biblijnych). Księgami, z których najobficiej czerpała frazeologia rosyjska, są: 3 pierwsze ewangelie (Mt – zawierająca łącznie 63 fragmenty źródłowe, Łk – 41, Mk – 28), Księga Rodzaju – 31, Psalterz – 27, Ewangelia według św. Jana – 20, Apokalipsa – 19, Księga Wyjścia – 15, Księga Ezechiela – 9, tyleż List do Hebrajczyków, Księga Hioba, Izajasza, Kapłańska – po 8, 1 Księga Królewska i List św. Pawła do Rzymian po 7, Księga Jeremiasza i 1 List św. Pawła do Koryntian po 6.

Porównanie frazemów i ich fragmentów źródłowych pozwala wydzielić dwie grupy frazemów: nawiązujące jedynie do tekstu Biblii, streszczające większe fragmenty bądź rozwijające specyficzne biblijne określenia i sformułowania, np. **в костюме Адама, запретный плод, целомудренный Иосиф, колосс на глиняных ногах, заднюю созерцать, беден, как Иов, блудный сын, петь Лазаря, посылать от Понтия к Пилату** oraz frazemy – dosłowne cytaty zaczerpnięte wprost z wersetów Pisma św., np. **в поте лица, вкушая вкусив мало меду а се аз умираю, волосы становятся дыбом, хранить как зеницу ока, язык прильпе к гортани моей, святая святых, соль земли, страха ради йудейска.**

Pierwsza grupa stanowi 39% przebadanego materiału – łącznie 72 jednostki frazeologiczne, druga 111 jednostek stanowiących 61% materiału.

W odniesieniu do około 50 frazemów biblijnych można stwierdzić, iż już w tekście Biblii odpowiadające im sformułowania realizują znaczenie metaforyczne, a zatem – pod względem językowym – spełniają funkcję w pewnym sensie zbliżoną do współczesnego frazemu. Na pytanie, czy występująca w tekście Biblii metafora, która stanowi źródło frazemu we współczesnym języku rosyjskim, jest indywidualnym tworem autora księgi, czy też zaczerpnięta została z istniejącego zasobu przysłów danego języka, mógłby odpowiedzieć jedynie doskonały znawca języków oryginału oraz kultury tamtych czasów. W naszych rozważaniach sformułowania biblijne o charakterze metaforycznym, dające początek badanym frazom, potraktowane zostały z konieczności na jednej płaszczyźnie. Na szczególną uwagę zasługują te z nich, które w stosunku do źródłowych metafor biblijnych uległy pewnej redukcji. Postać biblijną potraktować można jako pierwotną,

wyjściową postać frazemu, dochodzącą do stanu współczesnego pod wpływem określonych przemian. Proces ten określić można jako derywację frazeologiczną rozumianą tu jako "tworzenie nowych frazeologizmów od związków stałych już istniejących"¹⁶.

Porównanie rosyjskiego tekstu Pisma św. z analizowanymi frazami pozwala zaobserwować następujące prawidłowości:

1. Metafora biblijna składa się z kilku (co najmniej dwóch) równoległych względem siebie, szeregowo nagromadzonych elementów; frazem "wybiera" określone ogniwo owego łańcucha.

– око за око, зуб за зуб

Исх. 21, 24: А если будет вред, то отдай душу за душу, глаз за глаз, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, обожжение за обожжение, рану за рану, ушиб за ушиб;

Лев. 24, 20: перелом за перелом, око за око, зуб за зуб;

Вт. 19, 21: душу за душу, глаз за глаз, зуб за зуб, руку за руку, за ногу;

Мф. 5, 8: Вы слышали, что сказано: око за око, зуб за зуб.

Porównanie postaci staro- i nowotestamentowej fragmentów dotyczących prawa odwetu stosowanego jako norma prawa karnego prowadzi do wniosku, iż wybór ogniwa wyliczenia, które zyskać miało charakter frazemu, dokonany został być może przed powstaniem Nowego Testamentu. Współczesny frazem odnotowany w zbiorze Aszukinów identyczny jest z postacią nowotestamentową. W słowniku Молютова obserwujemy dalsze skrócenie wyrażenia do postaci *зуб за зуб*:

Нюша попробовала было вступить с тётушкой зуб за зуб, но была разбита и уничтожена (Д. Н. М а м и н – С и б и р я к. *Ди к о е счастье*).

– под своей смоковницей

3 Цар. 4, 25: И жили Иуда и Израиль спокойно, каждый под виноградником своим и под смоковницею своею;

---

¹⁶ D. B u t t l e r. *O zjawiskach derywacji we frazeologii*. "Poradnik Językowy" 1981 nr 5. Autorka podaje również drugie znaczenie przypisywane temu tradycyjnemu już w językoznawstwie europejskim, ale nie dość precyzyjnemu terminowi: "powoływanie do życia formacji słowotwórczych od podstaw wielowyrzowych, stanowiących związki frazeologiczne, np. czasownik «figlować» od «платать figle»".

Зах. 3, 10: будете друг друга приглашать под виноградник ипод смоковницу.

Występujące w Nowym Testamencie określenie **под смоковницей** w dialogu Chrystusa z Natanaelem nie dotyczy tego przenośnego znaczenia (dom, miejsce, gdzie można odpocząć), lecz – jak tłumaczą komentatorzy – Chrystus wypowiadający słowa **я видел тебя под смоковницей** (Ио. 1, 48) przypomniał mu pewne wydarzenie z jego życia. Z dwukrotnie użytego w Starym Testamencie sformułowania współczesny frazem rosyjski wykorzystuje część drugą (dla porównania – współczesny frazem w języku niemieckim zachowuje obydwie biblijne części, np. *ein jeder lebte sicher unter seinem Weinstock und Feigenbaum*)

Ну–с, дорогой гость, милости просим под мою смоковницу, – любезно сказал Ключков, вводя Ветлугина в залу, а оттуда в кабинет (Г. П. Д а н и л о в с к и й. Девятый вал).

– ни на йоту, ни на одну (единую) йоту, ни йоты

Мф. 5, 18: Доколе не пройдет небо и земля, ни одна йота или ни одна черта не пройдет из закона, пока не исполится всё.

Hiperbolizm biblijny składa się z 2 części, z których współczesny frazem zachował tylko jedną. Przedmiot metaforycznego odniesienia stanowi nazwa litery alfabetu greckiego, która pisana jako "jota subscriptum" w określonych pozycjach jest szczególnie podatna na opuszczenie jej przez nieuważnego piszącego czy przepisującego tekst grecki. Druga część określenia biblijnego, może bardziej czytelna dla odbiorcy Biblii, bo nie wymagająca znajomości języka greckiego, nie została utrwalona we frazemie:

Он не изменился ни на йоту, он остался нацистом, каким был, и, главное, он знает, что его преступления останутся безнаказанными (Л. В. Н и к у л и н. Трус).

– алфа и омега

Отк. 1, 10: Я есмь Алфа и Омега, первый и последний;

Отк. 21, 6: Я есмь Алфа и Омега, начало и конец;

Отк. 22, 13: Я есмь Алфа и Омега, начало и конец, первый и последний.

W tekście Biblii pierwsza i ostatnia litera alfabetu greckiego razem zestawione są w Apokalipsie symbolem transcendencji Boga (Отк. 22, 13) względnie

Chrystusa (Отк. 22, 13) jako początku i celu wszechrzeczy¹⁷. Symbolikę tę uwydatniają określenia **начало и конец, первый и последний**, których nie zachowuje współczesny frazem. W niektórych przykładach jego zastosowania pobrzmiewa jednakże pierwotna, bardziej rozszerzona postać biblijna:

У неё в мире никого нет, кроме него, он для неё всё – родство, закон, природа, начало и конец, алфа и омега её бытия, всё, всё (И. И. Л а ж е ч н и к о в. *Ледяной дом*).

Первым и последним словом, альфой и омегой всей его жизни было, как у всех поэтов, – его собственное я (И. С. Т у р г е н е в. *Рецензия на "Фауст" Гёте*).

– кость от костей и плоть от плоти; плоть от плоти

Быт. 2, 23: это кость от костей моих и плоть от плоти моей;

Суд. 9, 2: я кость ваша и плоть ваша;

2 Цар. 19, 12: кости мои и плоть моя – вы;

Ефес. 5, 30: мы члены тела Его, от плоти Его и от костей Его.

Owe "kości" (tłumaczone niekiedy jako "istota"), uważane za ważną część jednolitej psychofizycznej struktury człowieka, nigdy nie są pominięte w tekście Biblii tam, gdzie w powyższym znaczeniu występuje **плоть**. Brak tego członu obserwujemy natomiast niekiedy we frazemie rosyjskim:

С одной стороны, мы – плоть от плоти славянофилов, духовные их наследники. А славянофильство, знаете, что такое? – расейский идеализм (А. Н. Т о л с т о й. *Хождение по мукам*).

– притча во языцех

Вт. 28, 37: и будешь ужасом, притчею и посмешищем у всех народов;

3 Цар. 9, 7: и будет Израиль притчею и посмешищем у всех народов;

Иер. 24,9: И отдали их на озлобление и на злострадание во всех царствах земных, в поругание, в притчу, в посмеяние и проклятие во всех местах, куда я изгоню их.

---

¹⁷ Symbolikę głosek zna literatura hellenistyczna i rabinistyczna. "Wzory hellenistyczne poprzez analogie rabinistyczne mogły wpłynąć na przyjęcie tej symboliki do Apokalipsy, treść jednak tego symbolu w Apokalipsie w zestawieniu z powyższymi paralelami jest zupełnie oryginalna" (*Podręczna Encyklopedia Biblijna*. Pod red. ks. E. Dąbrowskiego. Poznań 1960 s. 36).

Współczesny frazem zachowuje jeden element z powyższych wyliczeń w postaci utrwalonej ze starocerkiewnego tekstu Biblii:

Не желая оскорблять наших читателей, мы будем, конечно, опровергать позиции Черевянина. Он то уже стал "притчей во языцех" (В. И. Ленин. Обывательщина в революционной среде).

Prawidłowość szeregowego grupowania przenośnych sformułowań o tym samym znaczeniu występuje również wśród zwrotów werbalnych:

– жнёт, где не сеял

Мф. 25, 24: ты человек жестокий, жнёшь, где не сеял, и собираешь, где не рассыпал;

Лк. 19, 22: ты человек жестокий, берёшь, что не клал, и жнёшь, чего не сеял.

Z czynności charakteryzujących ludzi chętnie korzystających z pracy cudzych rąk do frazemu rosyjskiego weszła jedna, powtarzająca się w obu fragmentach:

Вишь, что старый хрен затеял,

Хочет жать там, где не сеял (П. П. Ершов. Конёк–Горбунок).

Aszukinowie zwracają uwagę na związek między tym ewangelicznym sformułowaniem a rozpowszechnionym w starożytnej Grecji wyrażeniem **жать чужую жатву**.

2. Metaforyczne określenie biblijne zbudowane jest na zasadzie przeciwstawienia; współczesny frazem zachowuje jeden z przeciwstawianych elementów przenośnego obrazu.

– мёртвая буква

2 Кор. 3, 6: быть служителями не буквы, но духа, потому что буква убивает, а дух животворит;

Рим. 2, 29: а то обрезание, которое в сердце, по духу, а не по букве;

Рим. 7, 6: служить в обновлении духа, а не по ветхой букве.

Za każdym razem zewnętrzna, formalna strona sprawy, określona tu jako **ветхая буква**, przeciwstawiona jest duchowi, który może być przenośnie rozumiany jako istota, sens, sedno. Przykłady zastosowanie tego frazemu świadczą o stopniowym odchodzeniu od biblijnej konstrukcji stosowanej często w listach św. Pawła:

В переводе господина Полевого везде видна свобода, видно, что он старался передать дух, а не букву (В. Г. Беллинский. "Гамлет" Перевод Полевого).

Пример тот, который может послужить как интересная иллюстрация конструкции близкой к той, что используется в Библии, не отдаёт значения, которое реализует другой фразем **остаться мёртвой буквой** – оставлять без практического применения, напр.:

Законы, не пользующиеся сочувствием народа, остаются мёртвой буквой. (Д. У. П и с а р е в. *Исторические эскизы*).

– сучок в глазу замечать

Мф. 7, 3–5: Что ты смотришь на сучок в глазу брата твоего, а бревна в твоём глазу не чувствуешь.

Тот пример библиен отсылает также Michelson в форме свидетельствующей о ступенчатой потере второго члена противопоставления **Сучек в чужом глазу видишь, а в своём и бревна не видишь**. Вспомогательно наблюдается также дальнейшее сокращение фразема:

Мещанам очень приятно заметить сучок в глазу советской власти (М. Г о р к и й. *Мальчики и девочки*).

– оцеживать комара

Мф. 23, 24: Вожди слепые, оцеживающие комара, а верблюда поглащающие.

(В доступных мне источниках нет соответствующего материала иллюстрационного).

3. Двучленность метафоры библиенной полагается на представлении деятельности и последствий, которые она порождает; фразем лишён второй частью.

– метать бисер перед свиньями

Мф. 7, 6: Не бросайте жемчуга перед свиньями, чтобы они не попирали его ногами и, обратившись, не растерзали вас.

Если учесть формулировку в тексте Нового Завета предваряющую этот метафорический образ, то можно было бы отнести его к группе первой (о широким группировании элементов метафоры): **Не давайте святыни псам и не бросайте жемчуга вашего перед свиньями.**

В применении этого оборота через Библиенского очевиден также ещё существующий в сознании пишущего связь оборота с источником:

Мишель, ты забыл заповедь Спасителя: не мечите бисера перед свиньями, да не попрут его ногами, ты забыл, что всё святое в жизни должно быть тайной для профанов (Б е л и н с к и й. Письмо М. А. Бакунину. 1 ноябр. 1837).

W zbiorze Michelsona znajdujemy również postać świadcząca o stopniowym odchodzeniu od pierwszego pierwowzoru biblijnego: **Не мечите бисера перед свиньями, да не попрут его ногами.** Ów związek z tekstem Biblii (przejawiający się w obu przykładach w zastosowaniu trybu rozkazującego) zatracą współczesny frazem:

Риго принял его за человека собирающегося перебежать к белым... – И ты гад, меня посмел принять за белогвардейца? [...] А впрочем зачем метать бисер перед свиньями, – сердито сказал Тентенников (Б. С а я н о в. *Земля и небо*).

4. Sformułowanie biblijne ma charakter rozbudowanego porównania; frazem zredukowany do postaci z drugiej części porównania.

– гробу повапленные

Мф. 23, 27: уподобляетесь окрашенным гробам, которые снаружи кажутся красивыми, а внутри суть полны костей и всякой нечистоты. Frazem został skrócony o czasownik oznaczający porównanie (upodobnianie się do czegoś) oraz o część dodatkowo objaśniającą kluczowe wyrażenie, które utrwaliło się we frazemie. W kolejnym przykładzie obserwujemy pewien nawrót do konstrukcji biblijnej dzięki użyciu przymiotnika **подобный** i wykorzystaniu dalszego rozwinięcia metafory (przeciwstawienie **внутри : снаружи**):

Кто из вас в 19 лет не бросался очертя голову во след отцветающей кокетке, которых слова и взгляды полны обещаний и души которых подобны выкрашенным гробам из притчи. Наружность их блеск очаровательный, внутри – смерть и прах (М. Л е р м о н т о в. Княгиня Лиговская).

– дом построить на песке

Мф. 7, 26: Всякий, кто слушает сие слова мои и не исполняет их, уподобляется человеку, который построил дом свой на песке. И пошёл дождь и разлились реки, и подули ветры, и налегли на дом тот: и он упал и было падение его великое.

Oto przykład współczesnego skrócenia frazemu:

Потрудитесь научно доказать, что у вас есть экономическая база и что вы строите не на песке (В. И. Л е н и н. *Заключительное слово по докладу о партийной программе*).

– отделать овец от козлиц

Мф. 25, 32: отделать одних от других, как пастырь отделяет овец от козлов.

Bez spójnika komparatywnego stosowany jest frazem w poniższym cytacie:

Задача состояла в том, чтобы отделить овец от козлиц, отмежеваться от чужаков, организовать кадры опытных революционеров (Й. С т а л и н. *Ленин как организатор и вождь*).

5. Kondensacja rozbudowanej metafory biblijnej we współczesnym frazemie

– волк в овечьей шкуре

Мф. 7, 15: Берегитесь лже-пророков, которые к вам приходят в овечьей шкуре, а внутри есть волки хищные.

Очень часто бывает, что фабрикант старается всеми силами обмануть рабочих ... Всякая стачка всегда одним ударом разрушает весь этот обман, показывая рабочим, что их благодатель есть "волк в овечьей шкуре" (В. И. Л е н и н. *О стачках*).

– выпить чашу до дна

Ис. 51, 17: Воспрями, восстань, Иерусалим, ты, который из руки господи выпил чашу ярости его, выпил до дна чашу опьянения, осушил.

Прохоров признавал собственное унижение, признавал, что вот этот неизвестный в коммерческом мире ещё три года назад Колобов торжествует за его счёт, и не мог уйти, не покончив дела. Да нужно было испить чашу до дна (Д. Н. М а м и н – С и б и р я к. *Хлеб*).

Powyższe procesy pozwalają zaobserwować pewne prawidłowości funkcjonowania frazemów w języku – w szczególności zjawisko kondensacji semantycznej, do której doprowadza derywacja wsteczna frazemów, a zatem usunięcie pewnego elementu ze składu konstrukcji wyjściowej. Derywacja ta może mieć postać aferezy (ucięcie początkowych elementów konstrukcji), lub znacznie częściej apokopy (usunięcie końcowych składników konstrukcji). W niektórych przypadkach nie można stwierdzić kierunku derywacji – przyczyną tego może być różnorodny układ elementów metafory w różnych fragmentach źródłowych Pisma św. (w jednym wypadku element zachowany we współczesnym frazemie jest początkową częścią metafory, w innym końcową), dotyczy to np. frazemów *мёртвая буква* i *жнёт, где не сеял*. Dla innych zgęszczenie rozbudowanej

metafory wyrażonej w Biblii pełnym zdaniem związane jest z eliminacją elementów początkowych, ale także i elipsą członów środkowych. Pochodzenie od postaci biblijnej do zredukowanej współczesnej dokonywało się stopniowo, co poświadczają w kilku wypadkach przykłady zastosowania wyrażenia biblijnych – co prawda, forma przejściowa pojawia się głównie u autorów XIX-wiecznych.

A PROPOS DE LA PHRASEOLOGIE BIBLIQUE RUSSE

R é s u m é

Le présent article fait état des analyses de 338 phraseologismes bibliques russes, attestés dans un recueil **Крылатые слова** (Les Mots volants) des N. S. et M. G. Achoukine, et dans le **Фразеологический словарь русского языка** (Dictionnaire phraséologique de la langue russe) sous la rédaction de A. J. Molotkov. Les recherches ont été orientées par l'exceptionnelle possibilité de confronter les matériaux contemporains avec les sources des expressions, textes de l'Écriture. L'analyse topologique des biblismes russes a permis de localiser les fragments dans 31 livres de l'Ancien Testament et 21 écrits du Nouveau Testament. 45% des matériaux sont constitués des phraseologismes auxquels correspond un seul fragment textuel, alors que les autres 100 tours se sont laissé localiser dans 4 fragments de l'Écriture. La phraséologie russe a la plus abondamment puisé dans les Évangiles de St-Mathieu, de St-Luc et de St-Marc, ainsi que dans L'Exode, l'Évangile de St-Jean, l'Apocalypse et la Genèse.

Etant donné le rapport des phraseologismes avec leurs sources, on a isolé un groupe de tours ne renvoyant qu'à la Bible, resumant des plus grands fragments bibliques ou bien développant des définitions bibliques spécifiques (39% des matériaux examinés), ainsi qu'un autre groupe de phraseologismes, citations littéralement tirées des vers de l'Écriture (61%).

Quant aux fragments sources de 50 phraseologismes, on a constaté qu'ils revêtaient un sens métaphorique, déjà dans le texte de la Bible, jusqu'à assumer du point de vue linguistique une fonction quelque peu rapprochée de celle des phraseologismes contemporains. Une attention plus particulière a été donnée aux tours ayant subi une réduction par rapport aux métaphores bibliques dont ils étaient issus. Il est également question de la dérivation phraséologique (entendue ici comme "formation de nouveaux phraseologismes à partir de combinaisons fixes, déjà existant") au sein de métaphores filées, de métaphores par antynomie, des formulations bibliques qui ressemblent, de par leur structure, à une comparaison étendue, et des autres types de métaphores.